

تبیین گونه‌گونی ارتباط خانه و گذر در بافت تاریخی دزفول*

مریم زینلیان**، بهزاد وثیق***، محمدابراهیم مظهری****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۱۸ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۶/۱۵

چکیده

ورودی نقطه اتصال بیرون و درون خانه است. می‌توان از طریق بررسی ورودی و ارتباط آنها با گذر به عوامل سازنده اتصال درون و بیرون ابنیه یک دوره اشاره نمود. در پژوهش حاضر به بررسی تناسب ورودی و گذر در بیست خانه تاریخی قاجاری محلات شاه‌رکن‌الدین، قلعه و لوریان دزفول پرداخته شده است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و بازدیدهای میدانی از محله‌های یادشده است. هدف از این پژوهش یافتن عوامل سازنده کالبد ورودی در خانه‌های تاریخی دزفول است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد؛ سه گونه تعامل ورودی و گذر در بافت تاریخی دزفول شامل؛ فضاهای شکل یافته ورودی گذر اصلی؛ ورودی در گذر کم‌عرض؛ ورودی در بن‌بست وجود دارد. آنچه باعث تفاوت در عمق ورودی در این نمونه‌ها شده؛ اثر همزمان دو عامل کنترل اقلیمی (تهویه و سایه اندازی) و محرمیت بوده است که می‌تواند پیشنهاداتی در طرح ورودی خانه معاصر به‌دست دهد.

واژه‌های کلیدی

بافت تاریخی، دزفول، گذر، ورودی.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان: «ارزش‌های پایدار معماری نور در مساجد ایرانی اسلامی» است که با راهنمایی دکتر بهزاد وثیق و مشاوره دکتر محمد ابراهیم مظهری در دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز در حال انجام است.
** گروه معماری، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

Email: Maryam.zainalian@gmail.com

*** دانشیار گروه معماری دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، دزفول، ایران (مسئول مکاتبات).

Email: vasiq@jsu.ac.ir

ORCID: 0000-0001-5708-7045

Email: m_e_mazhary@scu.ac.ir

ORCID: 0000-0002-5396-7771

**** استادیار، دانشکده عمران معماری، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران.

مقدمه

الدین و لوریان شهر دزفول هستند. سوال تحقیق آن است که ابتدا چه تناسباتی بین شکل ورودی و گذر وجود داشته و در نوبه بعد علل پیدایش این گونه‌بندی‌ها چیست؟

روش تمقیق

روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و نیز روش میدانی است. جهت رسیدن به هدف پژوهش که تحلیل و بررسی ارتباط بنا با گذر می‌باشد؛ مبانی نظری این پژوهش از طریق مطالعه کتابخانه‌ای صورت گرفته است و در ادامه پلان محله‌های تاریخی شهر دزفول از میراث فرهنگی این شهر تهیه شده و تصاویر، ابعاد و محل قرارگیری در ورودی و نحوه ارتباط آنها با گذر از طریق مشاهده میدانی تهیه و مورد بررسی قرار گرفته است. در آخر نیز با بررسی ۲۰ نمونه نمونه‌موردی به توصیف و تحلیل تناسبات ورودی و گذر پرداخته می‌شود.

پیشینه تمقیق

عمده تحقیقات در زمینه بررسی ورودی ابنیه مسکونی دریافت تاریخی به موضوع بررسی صرف ورودی معطوف است و کمتر به حوزه‌های فراتر از ورودی یعنی گذر و بافت، توجه شده است. جهت بررسی پیشینه این تحقیق تلاش شده است تا با بررسی متغیرهایی مانند شکل ورودی در بافت تاریخی و روش‌های بررسی این کالبد، کلیات سابقه تحقیق تدوین گردد. (Ghouchani et al., 2023) به بررسی پدافند غیرعامل در شهر یزد پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که «بافت فشرده»، «درون‌گرایی»، «طراحی کوچه‌های باریک و آفتاب‌گیر در فضای شهری» موثرترین عوامل ایجاد پدافند در این بافت می‌باشند. (سعیدی و همکاران، ۱۴۰۲) به تحقیقی با هدف تبیین رابطه عوامل کمی درجه محصوریت با اختلاف دما (اختلاف میانگین دمای گذرها با میانگین دمای شهر در یک زمان مشابه) در گذرهای تاریخی شهر میبد پرداختند. نتایج نشان داد؛ میان طول و عرض گذر و تغییرات دمایی در شهر میبد رابطه معناداری مشاهده نمی‌شود، حال آنکه میان ارتفاع جداره و میزان محصوریت گذر و تغییرات دمایی رابطه معناداری وجود دارد. (عینی و تابان، ۱۳۹۸) به بررسی تأثیر ساختار کالبدی بر الگوی جریان باد در سه محله از دزفول پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که سرعت جریان باد در گذرهایی با جهت گیری جنوب غربی-شمال شرقی به نسب دیگر جهت گیری‌ها بیشتر است. افزایش سرعت باد باعث می‌شود تهویه در محیط شهری بهتر صورت بگیرد از طرف دیگر افزایش محصوریت باعث افزایش سرعت جریان باد می‌گردد. ساختمان‌های یکدست و نیز محصوریت منظم به گونه‌ای که دارای کمترین تغییرات باشد باعث می‌شود

دزفول، با پیشینه تاریخی خود یکی از کهن‌ترین شهرهای ایران بوده که بافت تاریخی آن شامل ۴۷ محله در هم تنیده است. بافت تاریخی به علی‌مانند بمباران‌های دوران دفاع مقدس، فرسایش طبیعی، فرسایش و تخریب حاصل از اقدامات انسانی، آسیب جدی دیده به گونه‌ای که در بارش‌های اخیر تعدادی خانه بارزش تاریخی آن به طور کلی ویران و یا بخش اعظم آن دچار ریزش شده است. این بافت مانند سایر بافت‌های تاریخی ایران، دارای ویژگی‌هایی است که ارزش ابنیه و گذر آن لازم می‌دارد تا این میراث بازشناخته شود. بررسی خانه و یا گذر به تنهایی، محور اصلی تحقیقات در حوزه بافت تاریخی است؛ با این حال بررسی برهمکنش و نقطه اتصال بنا و بافت کمتر مورد توجه بوده است. در میان عناصر شکل‌دهنده به معماری خانه، ورودی نقطه آغاز تعریف کالبدی و کارکردی خانه است؛ که حاوی ارزش‌های فرهنگی غالب جامعه و دیدگاه‌های مالکین است. به عبارتی ورودی هم می‌تواند نشانه همپیوندی فرهنگ فرد و جامعه و هم تجلی واکنش خانوار در برابر اجتماع باشد (Sennett, 2021, chap. 28). دلیل وجودی خیابان به مثابه عرصه عمومی نیز بیانگر همسازی افراد اجتماع با هم، همسازی شهر و اقلیم و بیانی از راه حل‌های تاریخی آن جامعه است (Sanchez et al., 2020). ورودی خانه در این میان دارای سه وجه است. بخشی که با خیابان در تعامل است، بخشی که در به عنوان یک صفحه در آن قرار می‌گیرد و بخشی که با درون خانه و عرصه خصوصی در گفتگو است (Bocagni & Kusenbach, 2020). در جبهه‌ای تعامل با گذر، وجه عمومی خانه تولید می‌شود. این وجه بیان شیوه تعامل خرد و کلان، خانه و شهر و نیز خانوار و جامعه است.

اکنون بیشترین خانه‌های ارزشمند دزفول متعلق به دوره قاجار هستند که در ۴۷ محله قرار دارند. برخی از این خانه‌ها تغییرات کالبدی وسیعی یافته‌اند و یا گذرهای پیرامون آن برخلاف علل وجودی آن اصلاح و یا گشوده شده‌اند که منجر به کاهش دسترسی محققین به وضعیت اولیه آن شده است. شاید عواملی مانند فرهنگ شامل محرمیت و تفکیک عرصه عمومی شهر و عرصه عمومی خانه، اقلیم شامل کنترل تابش در شوارع و دریافت حداکثر باد برای تهویه، وضعیت تجاری شهر و تاریخچه امنیت شهر و نیز روند توسعه تاریخی بافت‌ها، می‌تواند بر جهت‌گیری، اندازه گذر و ارتباط با یک تک‌خانه موثر بوده باشد. هدف این تحقیق شناسایی محدوده اتصال بنا و گذر در ابنیه قاجاری دزفول است. خانه‌های قاجاری از منظر تعداد و استحکام کالبدی بیشترین تعداد را در میان دوره‌های تاریخی به خود اختصاص داده‌اند. این نمونه‌ها واقع در محله‌های قلعه، شاه‌رکن

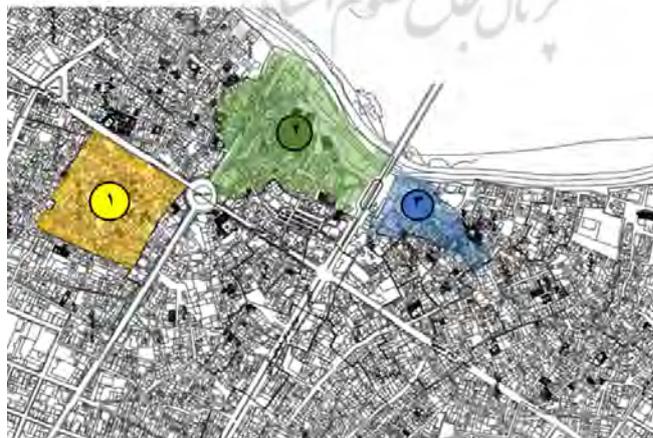
به بررسی کیفیات بینابینیت در یک گذر تاریخی جهت شناسایی الگوهای فضای بینابین در گذرها پرداخته‌اند. (رمضان جماعت و نیستانی، ۱۳۸۹) با انتشار مقاله‌ای با عنوان «جلوه‌های سنت و تجدد در فضاهای ورودی خانه‌های تهران دوره قاجار» به بررسی تفاوتی که در فضاهای ورودی در دوره قاجار وجود دارد، پرداخته‌اند که آنها بررسی این بخش را ملموس‌تر و ویژگی‌های ساختاری و تزئینی آنها را با اهمیتی دو چندان مطرح می‌کنند. براساس مطالعات انجام شده در زمینه پیشینه تحقیق حاضر می‌توان اذعان نمود که طی موضوعات مطرح شده در این حوزه، افراد به بررسی و اهمیت ارتباط بنا با گذر، هویت بخشی فضای بینابین در طراحی شهری و ضرورت توجه به آن در طول تاریخ پرداخته‌اند که در تحقیق حاضر به بررسی، توصیف و تحلیل نحوه ارتباط خانه‌های دوره قاجار، (محل‌های شاه‌رکن‌الدین، قلعه و لوربان)، با گذر طی بازدید میدانی و به دست آوردن ابعاد و تناسب میان آنها پرداخته می‌شود.

بدنه تمقیق

خانه، به عنوان مهمترین بنای زیست فردی و جمعی انسان، چه در ایده و چه در عرصه ساخت برای معماران قابل توجه بوده است (آقالتیفی و حجت، ۱۳۹۶). از آنجا که احداث یک خانه بر اساس فرهنگ به وجود می‌آید، شکل و سازمان فضایی آن تحت تأثیر آن فرهنگ می‌باشد و بدان تعلق دارد (کامی شیرازی، ۱۳۹۱). در این میان رابطه خانه و شهر در قالب دیوارهای پیرامونی، خط آسمان، نمادها و ورودی شکل می‌گیرد (Aboutaleb et al., 2016). تنوع ورودی خانه به علت تأثیرپذیری آن از فرهنگ و دلخواه شخصی مالکین است (پارسی، ۱۳۹۱). لذا ورودی یکی از مهمترین فضاهای معماری و از جمله عناصری است که روحیه جامعه را منعکس کرده و اولین مکانی است که فرد مقیاس انسانی بنا را لمس و با آن ارتباط برقرار می‌کند. این اندام همچنین، مقدمه و معرف فضای درون بوده و به لحاظ کاربری و دسترسی بیش از هر بخش دیگری اهمیت دارد (افشار نادری، ۱۳۹۱). در بررسی ترکیب خانه‌های معماری و گذر با توجه به اقلیم گرم و نیمه مرطوب دزفول دانسته می‌شود؛ نسبت عرض به ارتفاع گذر، شکل خط آسمان گذر متاثر از تلاش برای به دست آوردن حداکثر سایه و تسهیل جریان باد عمومی منطقه ونسیم رود دز است. از این رو عرض گذر حاصل برهمکنش اقلیم، معیشت، میزان امنیت و ویژگی‌های فرهنگی است (عینی‌فر و دیگران، ۱۴۰۱). اما مرز میان خانه و گذر به عنوان عزیمت‌گاه فرد به اجتماع و مرز بین عرصه عمومی و خصوصی احتمالاً دارای دلایل شکل‌گیری متمایزی باشد. ابعاد و تناسب در ورودی هر بنا با نوع و کارکرد آن بنا متناسب است.

سرعت جریان باد افزایش پیدا کند و همچنین دچار تلاطم و اشتگتی کمتری گردد. (عابدینی و آیوزیان، ۱۴۰۱) به بررسی گذر در خونگاه در ساختار عمومی شهر می‌پردازد. تحقیق نشان می‌دهد؛ با واکاوی این گذر در زمینه‌های سازمان فضایی شهر، رابطه جز و کل، ارتباطات مفصلی و تحلیل مؤلفه‌ها، کیفیت‌های مؤثر آن بر فضای عمومی شهر، کیفیت‌هایی شامل: ارتباط کالبدی و نسبت معنایی فضای عمومی، هویت‌بخشی به فضای عمومی و تعادل بخشیدن به فضای عمومی و کارکرد عناصر کالبدی گذر در تبیین فضای عمومی می‌تواند مبنایی جهت توسعه آتی گذر، ارتقای فعالیت‌ها و تعاملات اجتماعی و حل مسائل و معضلات کالبدی آن باشد. (اخوی و موسوی هاشمی، ۱۳۹۹) با بررسی بافت تاریخی اردبیل به مؤلفه‌های مؤثر بر ریخت آن تمرکز کرده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد؛ عناصر خطی خیابان و عناصر نقطه ای با عملکردهای متفاوت در مقیاس محله ای تا منطقه ای بیشترین تأثیر را بر بازار و مرکز شش محله ای اصلی شهر گذاشتند، به نحویکه موجبات گسستگی بازار و محله‌ها شدند. (برزگر و حیدری، ۱۳۹۶) به بررسی نقش عمق و سایه ورودی خانه‌های سنتی در تأمین آسایش حرارتی بیرونی بافت قدیم شهر شیراز پرداخته‌اند. تحقیق نشان می‌دهد؛ در تعیین سوگیری بنا، جهت و طراحی و فرم ورودی، می‌توان نکاتی مانند عمق ورودی بهینه در جهت جنوب به دست آمده از معماری سنتی و فرمول‌های حاصله را در طراحی نوین لحاظ نمود. (مومنی و همکاران، ۱۳۹۹)، به بازشناسی هویت فرهنگ اسلامی در معماری نماهای ورودی خانه‌های دزفول پرداخته‌اند. روش تحقیق ایشان توصیفی-تحلیلی و برداشت‌های میدانی است. تحقیق ایشان نشان می‌دهد؛ نمای ورودی خانه‌های اغنیا نسبت به دیگران همراستایی بیشتری با فرهنگ اسلامی دارند. اما به علت استفاده ولو کمتر از این عناصر، مصالح مشابه و الگوی یکسان در نما، نظام واحدی در منظر شهری بافت قدیم دزفول به وجود آمده است. (سخت‌دوست و البرزی، ۱۳۹۷) به بررسی نشانه‌شناسانه فضاهای ورودی خانه‌های دوره قاجار شهر قزوین پرداخته‌اند. ایشان بر این باورند؛ تأثیرگذارترین عامل در بررسی نشانه‌ها، ارجاع به مؤلفه‌های ذهنی و مفهومی است که در قالب ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، مذهبی و رفتاری با در نظر داشتن ویژگی‌های کالبدی به ایجاد فرمی معنادار منجر شده است. (ورمقانی و همکاران، ۱۳۹۷) به اثر فرهنگ بر شکل ورودی خانه‌های قاجاری گیلان و مازندران پرداخته‌اند. تحقیق ایشان نشان می‌دهد؛ شیوه زندگی و عقاید و باورها متفاوت این دو فرهنگ، باعث تفاوت در شکل‌گیری کالبد ورودی خانه‌ها ایت دو فرهنگ است. (پیرواولیا، سهیلی، ۱۳۹۵) با انتشار مقاله‌ای با عنوان «کیفیت فضای بینابین در گذرهای تاریخی نمونه موردی: گذر ساغریسازان شهر رشت»

بوروت کوون (باروت کوبان)، خراتون، چولی یون و باغونون (باغبانان) بود. محله‌های صحرا بدر مشرقی شامل؛ شاه‌رکن‌الدین، چینی‌سازون، سی‌محمد (سیدمحمود)، جلدوزون، سرکنده، حصیربافون، علم‌عباس، تخته‌کشون، اوریتون، سربطاق است. محله‌های صحرا بدر غربی؛ دروازه، دره، چوغابفون، نخل کلبی‌خان، صحصه (صعصه)، کلونتریون، علی‌مالک، صوبیون، باقلیون، حوش‌محمدیون می‌باشد. در این تحقیق به بررسی ابنیه سه محله شاه‌رکن‌الدین، لوریان و قلعه پرداخته شده است. محله شاه‌رکن‌الدین از جمله محله‌های تاریخی غرب شهر است. علت نام‌گذاری این محله، وجود آرامگاه شاه‌رکن‌الدین می‌باشد (مهرکی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸). از جمله خانه‌های قاجاری محله می‌توان به خانه مهدوی، خانه محسنی، خانه مجاهد، خانه فخرایی و خانه گرگی اشاره نمود (شکل ۲). محله دیگر، محله قلعه، قدیمی‌ترین بخش از بافت دزفول است که قدمت آن به دوره ساسانی می‌رسد. علت بنیادین ساخت محله حفاظت از پل دز بوده است و از این رو جنبه نظامی مهمترین ساختار شکل‌یابی این قلعه است (شکل ۳). به مرور زمان محله قلعه از حالت نظامی خارج گردیده و خانواده‌های مختلف برای زندگی در آن منطقه سکونت کردند (وفایی مهر، ۱۳۹۷). محله لوریان واقع در بافت قدیم دزفول شامل خانه‌ها، ساباط و مساجد می‌باشد. از جمله خانه‌های واقع در این محله می‌توان به خانه‌های زرنگ‌زاده، شوشتری، قیاسی، مؤذن مسجدی، صفرنان‌خور، رمضان‌چاپیده، حاج‌حسیوند، قمری، خانه لنگبافان و صنیعی‌پور اشاره نمود (شکل ۴). خانه زرنگ‌زاده جهت ارتباط با گذر دارای یک در ورودی می‌باشد. در تصاویر زیر می‌توان محدوده بافت و جایابی ابنیه و گذرهای اصلی را مشاهده نمود. دواپر نشان دهنده نقاط تلاقی گذرهای متعامد و خطوط پرنگ نشانه گذرهای اصلی هستند.

شکل ۱. بافت قدیم دزفول. شماره‌های ۱ محله شاه‌رکن‌الدین، ۲ محله قلعه و ۳ محله لوریان.

Figure 1. Dezful old texture. 1, Shah-RokanoDin neighborhood, 2, Qala neighborhood, 3, Lurian neighborhood.

فضاهای ورودی هنگامی کارکرد بهینه دارند که بتوانند سلسله مراتب دسترسی مناسبی از فضای بیرون به درون فراهم آورند، در عین حال احساسی از آرامش و در پناه بودن را برای مخاطب فراهم آورده و همه حواس و ادراکات او را در این میان درگیر کنند. در پاسخ به این سه کارکرد ویژگی‌های متمایزکننده کالبدی همچون کاربرد نور و سایه، الگوهای صوتی، بویایی و بساواایی متفاوت و همچنین داشتن مرزهای کالبدی ویژه می‌توانند پاسخگوی آنها باشند (میرمیران و همکاران، ۱۴۰۱). در این پژوهش نیز همان‌گونه که مطرح شد نحوه ارتباط و تناسبات ورودی خانه‌های دوره قاجار با گذر در محله‌های شاه‌رکن‌الدین، قلعه و لوریان که در شکل ۱ محل قرارگیری این محله‌ها قابل مشاهده است، بررسی و مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

معرفی نمونه‌های موردی

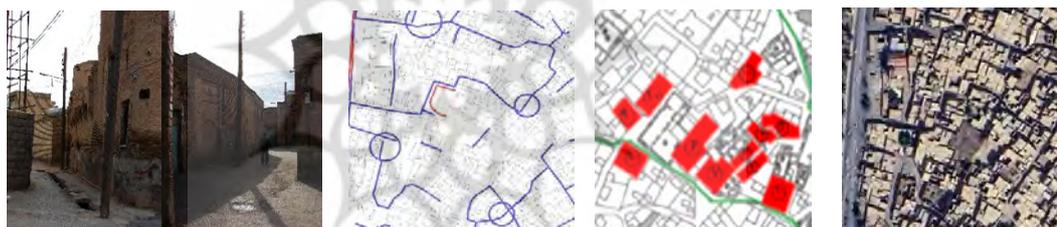
بافت قدیم دزفول شامل دو محله بزرگ بود. در قسمت شمالی شهر محله حیدرخانه و در منطقه جنوبی، محله صحرا بدر (شامل صحرا بدر شرقی و صحرا بدر غربی) قرار داشت. محله‌های واقع در کلان‌محله حیدرخانه عبارت بودند از: سیه‌پوشون (سیاه‌پوشان)، کرنوسیون (کرناسیان)، سوکیون (ساکیان)، کت‌کتون، سردره، درکتونها (درکتان‌ها)، پولودیون (فولادیان)، لوگنده (لب‌خندق)، یزدیون (یزدی‌ها)، سردولو (سردولاب)، قویی آحسینی (قاپی آقاحسینی)، زرگون، سیه‌منسیریون (سیاه‌منصوری‌ها)، مرشدبکون، مقدمیون (شامل سر میدون گپ و سرمیدون کچک (سرمیدان بزرگ و سرمیدان کوچک)) بودند و نیز لوریان، سرمیدون سوبیون (سرمیدان صابئیان)، محله مسجد که خود شامل محله‌های پیرنظر، عباسیون، ملکسون، قلاق‌بازون، چیتا آقامیر، محله قلعه، قویی مرتضی‌علی،

شکل ۲. نقشه و جهت گذر در محله شاه‌رکن‌الدین - شماره خانه ۱ مهدوی، ۲ محسنی، ۳ مجاهد، ۴ خزایی و ۵ گرگی
Figure 2. Map and direction of alley-street in Shah Roknudin neighborhood - number of houses: 1 Mahdavi, 2 Mohseni, 3 Mujahid, 4 Khazaei and 5 Gorgi

شکل ۳. نقشه و گذر محله قلعه شماره خانه ها ۱ معزی، ۲ تیزنو، شماره ۳ معزی (حوزه علمیه) و ۴ طلوعی‌فر.
Figure 3. Map and of alley-street of Qala neighborhood, number of houses 1 Moazi, 2 Tizno, 3 Moazi and 4 Toloifar.

شکل ۴. نقشه محله لوریان شماره خانه ها ۱ زرنگ‌زاده، ۲ قیاسی، ۳ شوشتری، ۴ مؤذن‌زاده، ۵ صفر نان‌خور، ۶ رمضان چاییده، ۷ حاجی حسینوند، ۸ مسعودی، ۹ قمری، ۱۰ لنگ‌بافان و ۱۱ صنعی‌پور
Figure 3. Map of alley-street in Lurian neighborhood, number of houses: 1 Zarangzadeh, 2 Ghyyasi, 3 Shushtri, 4 Moazenzadeh, 5 Safar Nankhor, 6 Ramadan Chayedeh, 7 Haji Hoseinvand, 8 Masoudi, 9 ghamari, 10 Longbafan, 11 Saniipour.

بمّت

می‌شود و محتوای معماری با محوریت ایجاد محرمیت، آسایش حرارتی، تقویت امنیت، ایجاد فضاهای محله محور و مواردی از این دست شکل گرفته است. در پیوند گذر و ورودی، با ایجاد معابر و گذرهای با عرض کم و همچنین عمق بخشیدن ورودی تا گذر این موضوعات محقق شده است. با توجه به وجه عمومی و خصوصی بودن معابر و عرض مربوط به آنها و نیز با بررسی و تحلیل تناسبات به‌دست‌آمده، می‌توان در سه دسته، معماری ورودی خانه‌های دوره قاجار دزفول را قرار داد. اولین گروه فضاهای شکل یافته ورودی در گذر اصلی (ورودی به همراه پیرنشین) است. این گونه از اصلی‌ترین گونه ورودی در نمونه موردی است. این الگو در نواحی عریض گذر قرار گرفته و عرصه فضایی تعریف شده‌ای را در جلوی درب ورودی ایجاد کرده و به‌عنوان یک مفصل

بر اساس تناسبات به‌دست‌آمده از ابعاد ورودی و گذر خانه‌ها می‌توان دریافت؛ بیشترین تکرار نسبت ارتفاع ورودی به عرض در به صورت تقریباً مساوی با هم یا تا $1/7$ برابر است. با توجه به آنکه خانه‌های یادشده در یک دوره زمانی هستند چنین به نظر می‌رسد که تکرار اعداد نشان‌دهنده یکسانی در نحوه طراحی ورودی ابنیه است. با این حال آنجا که دانسته شود که ویژگی گذر، تمکن و انگیزه‌های افراد علی‌رغم همپوندی فرهنگی ساکنین، دارای تفاوت است؛ یکسانی تناسبات بالاخص نسبت عمق ورودی به عرض گذر در بافت‌های مختلف، جای توجه بیشتری دارد. معماری گذر در شهرهای سنتی با ایجاد فضای ورودی، تناسب کارکرد گذر با سلسله مراتب فضای عبوری شناخته

عرض در سنجیده شد. سپس عرض کلی ورودی به عرض گذر و عمق ورودی به عرض گذر محاسبه می شود. هدف از این مقایسه، آنست که دانسته شود؛ عمق و عرض ورودی چه نسبتی با عرض گذری دارد که ورودی در آن ساخته شده است. همه نسبت ها زیر عدد یک هستند. با این حال تنها در دو خانه این نسبت بیشتر از نیم است که نشان می دهد در این دو خانه فاصله دیوار ورودی بزرگتر از نصف در است. نسبت ارتفاع به عرض ورودی در این دو خانه نیز بالاتر از نرمال اعداد است که تفاوت کلی این دو خانه را نشان می دهد. دو نسبت دیگر به ترتیب در بازه هایی قابل دسته بندی هستند. نسبت عرض کلی به عرض گذر تقریباً برابر نزدیک به مساوی و بالاتر از دوبرابر است. مهمترین نسبت نسبت عمق ورودی بنا به عرض گذری است که ورودی در آن واقع است. این نسبت در دو بازه کمتر از ده برابر و بیشتر از ده برابر است. اگر این نسبت کمتر از ده برابر باشد به این معنا است که عرض گذر و ارتفاع ورودی آنقدر نتوانسته است سایه ایجاد نماید تا ورودی در فصول گرم خنک باشد. لذا با عمیق کردن ورودی جبران کمبود ارتفاع را انجام شده است. وجود این ورودی در جبهه های نیازمند سایه در دزفول یعنی جهت جنوب و جنوب غربی تایید این تدبیر است. تفاوت نسبت عرض کلی به عرض گذر و نسبت عمق ورودی به عرض گذر، در خانه هایی اتفاق افتاده است که ورودی از سمت جنوب غربی مایل به جنوب به خانه گشایش یافته است. با توجه به نقشه به دست آمده از گوگل ارث و ترسیم بلندترین گذرهای مستقیم که در مجاورت خانه های مورد مطالعه نیز قرار دارند، مشاهده شد؛ عموم مسیرها در جهت عمود بر باد مطلوب و نیز باد حاصل از اختلاف ارتفاع رود و بافت تاریخی شهر است. این مورد امکان نفوذ باد و تهویه بافت را فراهم می کند. هر جا مانند خانه های محسنی محله شاه رکن الدین و زرنگزاده محله لوریان، گذر با جهت عمود بر رودخانه زاویه یافته است؛ عمق ورودی نیز کاهش می یابد تا میزان کمتری هدررفت باد به وجود آید. در کوچه های بن بست نیز

قوی (ورودی با داشتن اختلاف ارتفاع از سطح گذر اصلی و عمق تا گذر)، مرز بین درون و بیرون را تعریف می کند. تناسب ارتفاع به عرض در و تناسب عرض در به عمق ورودی این خانه ها نسبت به دسته های دیگر بیشتر است (شکل ۵، الف و ب). گونه دوم فضاهای شکل یافته ورودی در گذر کم عرض (ورودی بدون پیرنشین) است که در این گونه، وجه مشخصه کالبدی آن کاهش ابعاد و اجزای کالبدی و محصور شدن فضای ورودی با یک جداره ساده (قاب بندی) و یا عقب رفتگی از دیوار معبر است؛ بیشتر در نقاط کم عرض گذر اصلی مشاهده می شود. این ورودی عرصه کمتری را از سطح گذر را اشغال کرده؛ اگرچه در این الگو به واسطه محدودیت فضایی، با شکل ساده تری از فضای ورودی مواجه بوده؛ اما به واسطه تناسب این فرم با گذر مقابل خود، همچنان دارای سلسله مراتب، عمق و ارتفاع نسب به گذر (اما محدودتر از دسته قبل) وجود دارد و به تعریف مناسب رابطه درون و بیرون می پردازد. تناسب ارتفاع به عرض در و تناسب عرض در به عمق ورودی این خانه ها نسبت به دسته ی قبل کمتر و از دسته بعدی بیشتر است (شکل ۵ ج و د). گونه سوم، فضاهای ورودی شکل یافته در بن بست است. این گونه خانه ها در یک کوچه بن بست قرار داشته که معمولاً ارتباط بنا با گذرهای اصلی فقط از طریق ورودی که به کوچه بن بست باز می شود، امکان پذیر می باشد. ورودی بنا عمق کمتری (نسبت به دو دسته قبلی) تا گذر داشته؛ اما همچنان با داشتن این عمق سلسله مراتب و ارتباط میان درون و بیرون در این نمونه خانه ها مشاهده می شود. تناسب ارتفاع به عرض در و تناسب عرض در به عمق ورودی این خانه ها نسبت به دو دسته قبلی کمتر است (شکل ۵ ه-و).

موضوع دیگر تحلیل رابطه گذرها با ورودی و نیز شکل عمومی گذر است. گذرها با توجه به ارگانیک بودن بافت، دارای عرض متفاوت هستند. جهت مقایسه بین خانه ها و نسبت با آنها با عرض گذر لازم بود ابتدا شکل کلی ورودی بررسی شود و لذا ابتدا عرض ورودی نسبت به

شکل ۵. الف: ورودی خانه تیزنو - ب: ورودی خانه تیزنو و ارتباط آن با گذر ج- ورودی خانه صنیعی پور د- ارتباط خانه صنیعی پور با گذر ه- ورودی خانه قیاسی شکل و- ورودی خانه قیاسی و ارتباط آن با گذر (مأخذ: آرشیو نگارنده)

Figure 5. A: The entrance of Tizno house - B: The entrance of Tizno house and its connection with the alley C- The entrance of the Saniipur house D- The connection of the Saniipur house with the alley E- The entrance of the Ghiashi house F- The entrance of the Ghiyasi house and its connection with the alley, (Source: Author's archive)

شکل ۶. تحلیل دمایی بافت و گذرهای شمالی-جنوبی و شرقی-غربی محله شاه رکن الدین (مأخذ: نگارنده)

Figure 6. Temperature analysis of texture and north-south and east-west alleys of Shah Ruknuddin neighborhood (Source: author)

شکل ۷. بافت محله شاه رکن‌الدین -سبز (خیابان اصلی) -آبی (بن بست) و بنفش (مناطق سایه انداز) (مأخذ: نگارنده)

Figure 7. Shah Rokn-al-Din context - colors are in order: green: (main street) - blue:(cul-de-sac) purple:(shaded areas) (Source: author)

عمدتا به علت ایجاد قیف در مقطع کوچه عمق ورودی خانه کم شده است. برخلاف آن زمانی که شدت ورودی باد به علت شکل کوچه و عوارض آن، تقویت شده است جنبه فرهنگی مجددا برجسته شده و عمق ورودی در نسبت با گذر افزوده شده است. در شکل ۶ می‌توان تحلیل دمایی بافت و گذرهای شمالی-جنوبی و شرقی-غربی محله شاه رکن الدین را مشاهده کرد. در این تحلیل مساحت قرمز رنگ دارای بیشترین دما و نقاط سبز رنگ نیز کمترین دما هستند. خطوط آبی معابر شمالی جنوبی و خطوط قرمز معابر شرقی غربی هستند. براین اساس می‌توان دید. بیشترین تجمع مساحت سبز در جوار معابر شرقی غربی اتفاق افتاده است (شکل ۷ و ۶). علت آن می‌تواند عمود بودن این گذرها بر محور رود دز و نیز سایه‌اندازی ابنیه باشد. با تمرکز بر بخش کوچکتري از بافت محله شاه رکن‌الدین نیز می‌توان مشاهده کرد طول عمومی و بدون شکست معابر در جهت شرقی و غربی است که هم تونل باد ایجاد می‌کند هم شکل آن رفت و آمد را تسهیل می‌بخشیده است. در حالت کلی؛ با توجه به نقشه‌های ابنیه و جهت گذر می‌توان دریافت که عرض گذرهایی که در کشیدگی شمالی و جنوبی هستند به علی‌مانند حداکثر عمق سایه‌اندازی و بهره‌گیری از نسیم رود دز، کمتر از عرض گذرهایی است که کشیدگی متعامد بر آن دارند.

عرض گذر و میزان سایه‌اندازی آن اقبال حرکت در آن را افزایش داده و به عبارتی این گذرها جنبه عمومی یافته و یا در لبه‌های بافت و یا بین دو بافت و یا مسیر مسلط حرکت بین دو محله هستند. خانه‌هایی که در گونه اول قرار می‌گیرند مانند خانه تیزنو و یا معزی در بخش جنوبی گذر شرقی غربی قرار دارند و لذا گذر دارای عرضی بیشتر از عرض گذر شمالی جنوبی است. از این رو میزان نسبت عمق ورودی به عرض گذر بیشتر است. درخانه‌ای واحد که دو در به دور گذر متعامد دارد نیز این تفاوت قابل توجه است. در گذرهای شمالی جنوبی به همان نسبت که عرض گذر کاهش می‌یابد؛ عمق ورودی نیز کاهش یافته است. با بررسی نقشه می‌توان دریافت که گذرهای شمالی جنوبی در درون محله کارایی داشته و راه ارتباطی بین خانه‌های درون محله هستند. هرگاه این گذرها در بدنه‌های بافت به گذر شرقی غربی برخورد دارند به فضای گشوده‌ای ختم می‌شوند که به عبارتی عرصه عمومی گذر و درون محله گذر جنوبی شمالی تفکیک می‌شود. ورودی‌های واقع شده در این گذرها در گونه دوم نسبت‌های ورودی قرار دارند. ارتفاع در نسبت به پیشانی بنا نیز درحالت میانه قرار دارد؛ که هم نشانه کاهش محرمیت و نیز در پناه بودن بنا در برابر تابش است. گونه سوم نیز به علت قرارگیری در عرصه خصوصی‌تر دارای کمترین تناسب عمق ورودی به گذر هستند (جدول ۱).

جدول ۱. رابطه بنا و گذر در خانه‌های بافت تاریخی دزفول
Table 1. The relationship between the building and the alley-street in the houses of Dezful historical context

نام محله	نام بنا	تصاویر بنا	ابعاد ورودی			تناسبات ورودی	عمق در تا گذر	عرض گذر	عرض ورودی به عمق در	عرض کلی به عرض گذر	عمق ورودی به عرض گذر	رابطه، ورودی بنا و گذر
			عرض در ۱	ارتفاع ورودی ۱	ارتفاع پله در ۱							
	مهدوی		۱/۵۰	۲	۰/۳۰	۱/۳۳	۰/۳	۳	۰/۳	۲	۱۰	
			۱/۲۰	۱/۲۹	۰	۱/۱	۰/۳	۴	۰/۱۶	۳/۳۳	۱۳	
	محسنی		۱/۷۷	۲	۰	۱/۱۸	۰/۳	۲/۱	۰/۱۷	۱/۱۹	۷	
			۲/۱									
شاه رکن الدین	مجاهد		۱/۶	۲/۱	۰/۳۰	۱/۳۱	۰/۱۶	۲	۰/۳۷	۱/۲۵	۳/۳۳	
	فخرایی		۱/۲	۲/۳	۰	۲/۲۵	۰/۳	۳/۹۰	۰/۲۵	۲/۴	۱۳	
	گرگی		۱/۵	۲/۳	۰/۱۵	۱/۵	۰/۳	۲/۱۶	۰/۲	۱/۴۴	۷/۲	
	معزی		۲/۷۰	۱/۷	۰	۰/۷۰	۱/۷	۲/۴۰	۰/۶۲	۰/۸۸	۱/۴۲	
قلعه	تیزنو		۲/۵۶	۲/۳	۰/۱۵	۰/۸۹	۰/۴	۱/۹۰	۰/۱۶	۰/۷۴	۴/۷۵	
			۳/۱۵	۳/۴۵	۰/۳۵	۱/۲۸	۰/۲		۰/۱	۰/۸۸	۹/۵	
	معزی (حوزه علمیه)		۱/۳۶	۲/۲۰	۰	۱/۶	۰/۶۵	۴	۰/۴۸	۳/۱۷	۶/۱۵	
	طلوعی فر		۱/۴۵	۲/۲۰	۰	۱/۵۱	۰/۶۶	۴/۶۶	۰/۴۵	۳/۲	۷/۱	

ادامه جدول ۱. رابطه بنا و گذر در خانه‌های بافت تاریخی دزفول
Continue of Table 1. The relationship between the building and the alley-street in the houses of Dezful historical context

نام محله	نام بنا	تصاویر بنا	ابعاد ورودی				عمق در تا گذر	عرض گذر	عرض ورودی به عمق در	عرض کلی به عرض گذر	عمق ورودی به عرض گذر	رابطه، ورودی بنا و گذر
			عرض در ۱	ارتفاع ورودی ۱	ارتفاع پله در ۱	ارتفاع به عرض در ۱						
زرنگ زاده			۱/۴۶	۲/۳۰	۰/۲۰	۰/۷۰	۰/۳	۲	۰/۲	۱/۳	۶/۶۷	
			۱/۲۰	۲/۱۰	۰	۱/۷۵	۰/۲۸	۷/۴	۰/۲۴	۶/۱۶	۲۹/۶	
قیاسی			۱/۲۰	۲/۱۰	۰	۱/۷۵	۰/۲۸	۷/۴	۰/۲۴	۶/۱۶	۲۹/۶	
			۱/۲۰	۲/۱۳	۰/۶	۱/۷۷	۰/۲	۱/۹۵	۰/۱	۱/۶۲	۹/۷۵	
شوشتری			۱/۲۰	۲/۱۳	۰/۶	۱/۷۷	۰/۲	۱/۹۵	۰/۱	۱/۶۲	۹/۷۵	
			۱/۳۷	۱/۸۵	۰	۱/۱۴	۰/۲۰	۳/۴۰	۰/۱۷	۱/۸۹	۱۷	
مؤذن مسجدی			۱/۳۷	۱/۸۵	۰	۱/۱۴	۰/۲۰	۳/۴۰	۰/۱۷	۱/۸۹	۱۷	
			۱/۲۰	۱/۹۰	۰/۳	۱/۵۸	۰/۲۰	۲/۹۰	۰/۱۷	۲/۴	۱۴/۵	
لوریان صفر نان خور			۱/۲۰	۱/۹۰	۰/۳	۱/۵۸	۰/۲۰	۲/۹۰	۰/۱۷	۲/۴	۱۴/۵	
			۱/۵۵	۲	۰	۱/۴۲	۱/۰۵	۴/۳۰	۰/۶۷	۲/۷۷	۴/۱	
رمضان چاییده			۱/۵۵	۲	۰	۱/۴۲	۱/۰۵	۴/۳۰	۰/۶۷	۲/۷۷	۴/۱	
			۱/۴	۱/۲۵	۰	۱/۶۷	۰/۱۵	۲/۹۳	۰/۱	۱/۸۳	۱۹/۵۴	
حاجی حسینوند			۱/۶۰	۲/۲۵	۰	۱/۶۷	۰/۱۵	۲/۹۳	۰/۱	۱/۸۳	۱۹/۵۴	
			۱/۳۴	۲/۲۵	۰	۱/۷۳	۰/۲۳	۳	۰/۱۵	۱/۹	۱۳	
مسعودی			۱/۵۷	۲/۲۵	۰	۱/۷۳	۰/۲۳	۳	۰/۱۵	۱/۹	۱۳	
			۱/۳۰	۲/۱۵	۰/۱۰	۱/۶۹	۰/۴	۳/۳۵	۰/۷	۲/۶	۸/۳۷۵	
قمری			۱/۵۰	۲/۱۵	۰/۱۰	۱/۶۹	۰/۴	۳/۳۵	۰/۷	۲/۶	۸/۳۷۵	
			۱/۲۷									

ادامه جدول ۱. رابطه بنا و گذر در خانه‌های یافت تاریخی دزفول
Continue of Table 1. The relationship between the building and the alley-street in the houses of Dezful historical context

نام محله	نام بنا	تصاویر بنا	ابعاد ورودی		عمق در تا گذر	عرض گذر	عرض ورودی به عمق در	عرض کلی به عرض گذر	عمق ورودی به عرض گذر	رابطه، ورودی بنا و گذر
			ارتفاع ورودی	عرض در ۱						
لوربان	لنگ بافان		۱/۶۰	۲/۱۰	۰/۱۵	۳/۸۳	۰/۱	۲/۴	۵/۹	
			۱/۱۵	۰	۰/۸۲	۰				
لوریان	صنّعی پور		۱/۳۵	۲/۴۰	۰/۳۸	۲/۴۰	۰/۲۸	۱/۷۸	۶/۳	

ورودی‌های شوارع شمالی-جنوبی از دو مورد اخیر کمتر است. ایجاد پیرنشین نیز از همین رهیافت قابل بررسی است که پیرنشین عمدتاً در گذر شرقی-غربی و بالاخص در ورودی شمالی اتفاق افتاده است و در ورودی‌های جنوبی جهت ایجاد پیرنشین در سایه عمق نیز افزایش بیشتری نسبت به پیرنشین شمالی دارد. لذا؛ میزان شارش افراد و اقلیم همزمان هم بر جنبه‌های فرهنگی و اقلیمی شکل ورودی موثر بوده است و همچنین اقلیم خود بر میزان اقبال یک گذر موثر است. در مجموع میزان شارش مردم بر تناسب عمق ورودی نسبت به گذر و... موثر بوده است. لذا می‌توان دید که راه‌حلی اقلیمی که در طول زمان شکل گرفته است می‌تواند باعث ایجاد یک جریان و سامانه حرکتی شود که به نوبه خود کالبدی فرهنگی و یا متأثر از عوامل فرهنگی را شکل داده است. این موضوع در خانه‌های واحد که دارای دو گشایش به گذر در یک بافت واحد است؛ قابل توجه است. می‌توان از این یافته که کالبد ورودی نه تنها عارضه اقلیمی بلکه فرهنگی است؛ چنین استفاده نمود که در معماری معاصر، شکل ورودی‌ها از جنبه ارتفاع، عرض و عمق می‌باید براساس دو مولفه اقلیم و فرهنگ طرح شوند. بسته به جهت گذری که ورودی در آن قرار دارد و نیز جبهه‌ای که ورودی به آن باز می‌شود می‌توان در هر اقلیمی بازه‌هایی از عمق را تعیین کرد. این بازه‌ها می‌باید با سنجش عوامل دیگر مانند فرهنگ هر منطقه، قوانین و اسناد بالادست و متغیرهایی دیگر تعدیل و بومی‌سازی شود.

تعارض منافع نویسنندگان

نویسندگان به‌طور کامل از اخلاق نشر تبعیت کرده و از هر گونه سرقت

نتیجه گیری

تبیین رابطه درون و بیرون و نحوه ارتباط بنا با گذر همواره یکی از موارد مهم در حوزه طراحی خانه‌های تاریخی است. پژوهش نشان می‌دهد تناسب و نحوه ارتباط فضای ورودی خانه‌ها با گذر از طریق ایجاد سلسه مراتب و مفصل که در دسته‌بندی‌های مطرح شده مقدار متفاوتی داشته، امکان‌پذیر است. تناسب حاصل از پژوهش میدانی و نیز بررسی و تحلیل نمونه‌موردی‌ها (تعداد ۲۰ نمونه‌موردی) نشان می‌دهد که می‌توان نحوه ارتباط بناهای قاجاری دزفول و گذر و تناسب مربوط با آن را به سه دسته تقسیم نمود؛ ۱- فضاهای شکل یافته ورودی در گذر اصلی (ورودی به همراه پیرنشین)؛ ۲- فضاهای شکل یافته ورودی در گذر کم عرض (ورودی بدون پیرنشین)؛ ۳- فضاهای ورودی شکل یافته در بن‌بست. با بررسی این گونه‌ها در بافت و قرارگیری بنا به جهت گذر دریافته شد؛ نسبت‌ها نشان‌دهنده تأثیرپذیری عمق ورودی نسبت به گذر بر مبنای جهت گذر است. جهت گذر خود عارضه‌ای اقلیمی است که با توجه به میزان سایه‌پذیری و جریان تهویه باعث تقویت اقبال حرکتی افراد در گذر از بافت است. به عبارتی، شکل و جهت گذر باعث بهبود تهویه و سایه‌اندازی شده است. این موضوع رغبت افراد در استفاده از گذر را افزایش می‌دهد که به تبع باعث رشد شارش افراد در طول روز می‌شود است. رشد شارش نیاز به عقب رفتن ورودی از لبه گذر را موجب شده با این تفاوت که در گذرهای شرقی غربی به علت نیاز به سایه‌اندازی در ورودی، میزان عقب‌رفتگی ورودی‌های رو به جهت‌های جنوب و جنوب‌غربی بسیار بیشتر از میزان عقب‌رفتگی ورودی‌های شمالی است. همچنین میزان عقب‌رفتگی

27. SOFFEH.30.4.27/10.29252

12. کامی شیرازی، سیده مهسا (۱۳۹۱). طراحی فضاهای مسکونی. مجله هنر معماری: ۲۷.

13. سعیدی، سمانه؛ منتظرالحجه، مهدی؛ و شریف‌نژاد، مجتبی (۱۴۰۲). تحلیلی بر میزان همبستگی عوامل کمی درجه محصوریت با اختلاف دمایی در گذرهای تاریخی؛ پژوهش موردی شهر میبد. فصلنامه علمی پژوهش های بوم شناسی شهری، ۱۴(۱) (پیاپی ۳۰)، ۴۳-۶۴.

14. مومنی، کوروش؛ عطاریان، کوروش؛ و محبیان، مصطفی (۱۳۹۹). بازشناسی هویت فرهنگ اسلامی در معماری نماهای ورودی (مطالعه موردی: خانه های بافت قدیم دزفول). نشریه علمی اندیشه معماری، دوره: ۴، شماره: ۷، صص: ۱۴-۲۸. AT.2020.11193.1263/10.30479

15. میرمیران، مهدیه؛ ملک افضل، علی اصغر؛ و کریمی فرد، لیلا. (۱۴۱۰).

پدیدارشناسی تفسیری فضاهای میانوار در معماری خانه. باغ نظر، ۱۹(۱۰۶)، ۵۷-۶۸. BAGH.2021.293968.4934/10.22034

16. مهرکی‌زاده، محمد؛ صفرعلی نجار، بهناز؛ و صادق‌زاده حمایتی، سرور (۱۳۹۸). بررسی ساختار کالبدی مرکز محله‌های تاریخی شهر دزفول (نمونه‌های موردی: محله‌های شاه‌رکن الدین، قلعه و مجدبان). دومین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در علوم پایه و فنی و مهندسی. ۴.

17. ورمقانی، حسنا؛ سلطان‌زاده، حسین؛ و طاهایی، عطاله. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی تأثیر فرهنگ بر ورودی خانه‌های قاجاری گیلان و مازندران. معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۱۱(۲۵)، ۲۳۷-۲۴۹.

18. وفایی مهر، غلامرضا (۱۳۹۷). بررسی مبانی مردم‌شناسی منطقه قلعه دزفول. کنفرانس ملی و دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی - اجتماعی. ۴-۵.

19. Aboutaleb, N. & Mianroudi, S. H. Movahed, F. S. (2016). Study of the Effect of Urban Walls on Social Interactions. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, openaccess.iku.edu.tr https://journals.sagepub.com doi/10.1177/0011392120927776

20. Ghouchani, M., & Khorram, A., Gholizade, F. Rafiei, S. (2023). Evaluate the efficiency of contextual elements in reducing the vulnerability of urban historical fabrics based on passive defense principles. Ain Shams Engineering Journal, 14(2), 101837. https://doi.org/10.1016/j.asej.2022.101837

21. Sánchez, M. L., Cabrera, A. T., & Del Pulgar, M. L. G. (2020). Guidelines from the heritage field for the integration of landscape and heritage planning: A systematic literature

ادبی، سوء رفتار، جعل داده‌ها و یا ارسال و انتشار دوگانه، پرهیز نمودن و منافعی تجاری در این راستا وجود ندارد و نویسندگان در قبال ارائه اثر خود وجهی دریافت ننموده‌اند.

فهرست مراجع

۱. اخوی، امید؛ و موسوی هاشمی، فاطمه. (۱۳۹۹). تحلیل مؤلفه‌های تاریخی تأثیرگذار بر مرفولوژی بافت قدیم شهر اردبیل در دوره ۱۳۰۰-۱۳۴۰ هـ. ش. تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران و اسلام، ۱(۲)، ۱-۲۶.

۲. افشار نادری، کامران. (۱۳۹۱). ورودی. مجله معمار: ۵۹.

۳. آقالطیفی، آزاده؛ و حجت، عیسی (۱۳۹۶). بررسی تأثیرپذیری مفهوم خانه از تحولات کالبدی آن در دوران معاصر در شهر تهران. نشریه هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی. شماره ۲۳. ص ۴۲. ۲۰۱۰.۱۱.۲۲۲۸۶۰۲۰۱. ۳۹۷.۲۳.۴.۴.۲

۴. بزرگر، زهرا؛ و حیدری، شاهین. (۱۳۹۶). بررسی نقش عمق و سایه ورودی خانه‌های سنتی در تأمین آسایش حرارتی بیرونی - نمونه موردی: بافت قدیم شهر شیراز. معماری اقلیم گرم و خشک، ۵(۵)، ۲۱-۳۲. doi: 10.29252/smb.5.5.21

۵. پارسی، فرامرز (۱۳۹۱). فضای ورودی در معماری ایرانی. مجله معمار: ۵۹.

۶. پیرواولیا، مرجان؛ و سهیلی، جمال الدین (۱۳۹۵). کیفیت فضای بینابین در گذرهای تاریخی نمونه موردی: گذر ساغریسازان شهر رشت. نشریه علمی، پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران. ۱۳. ۳۳.

۷. رمضان جماعت، مینا؛ و نیستانی، جواد (۱۳۸۹). جلوه‌های سنت و تجدد در فضاهای ورودی خانه‌های تهران دوره قاجار. نشریه هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی. ۴۴. ۶۵.

۸. سخاوت‌دوست، نوشین؛ و البرزی، فریبا (۱۳۹۷). تأملی بر نشانه‌شناسی فضاهای ورودی خانه‌های دوره قاجار شهر قزوین از دیدگاه فردینان دو سوسور، چارلز سندرس پیرس و امبرتو اکو. هویت شهر. ۳۴. ۷۹.

۹. عابدینی، حامد؛ و آیوازیان، سیمون. (۱۴۰۱). تحلیل جایگاه گذرهای تاریخی در ساختار فضاهای عمومی شهر (مورد مطالعاتی: گذر درخونگاه تهران). منظر، ۱۴(۵۹)، ۷۴-۸۷. /10.22034 MANZAR.2022.299343.2146

۱۰. عینی، اسعد؛ و تابان، محسن. (۱۳۹۸). ارزیابی تأثیر ساختار کالبدی بر الگوی جریان باد در محیط شهری نمونه موردی: محله سیاه پوشان و گذر شاهی در محله قلعه دزفول. فصلنامه علوم محیطی، ۱۷(۲)، ۱۷۲-۱۵۵. doi: 10.29252/envs.17.2.155

۱۱. عینی فر، علیرضا؛ آقالطیفی، آزاده؛ و حیاتی، زینب. (۱۴۰۱). سیر تحول قلمروهای ثانویه، در درون خانه‌های دزفول. صقه، ۹۱(۳۰)، ۴۸-

22. Sennett, R. (2021). The uses of disorder: Personal identity and city life. Verso Books. review. Landscape and Urban Planning, 204, 103931. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103931>

© 2024 by author(s); Published by Science and Research Branch Islamic Azad University, This work for open access publication is under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0). (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Explaining the Diversity of the House Entrance and Passage in the Historical Context of Dezful

Maryam Zainalian, PhD Candidate, Department of Architecture, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.

*Behzad Vasigh**, Associate Professor, Department of Architecture, jundi_shapur University of Technology, Dezful, Iran

Mohammad Ebrahim Mazhary, Assistant Professor, Department of Architecture, Faculty of Civil and Architecture Engineering, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran.

Abstract

Urban fabric types may impact thermal comfort in the street canyons of traditional cities. The historical houses of Dezful, belonging to the Qajar era, are located in 47 neighborhoods. Factors such as privacy, climate, the city's commercial and security situation, and the historical development process of the structures can affect the direction and width of the streets and alleys. The entrance is the first point of physical and functional definition of a house, reflecting the dominant cultural values of the society and the aesthetic views of the owners. The entrance has three parts: the part that interacts with the street, the part that relates to the private space, and the door place.

The research method is a combination of descriptive-analytical and field methods. By examining 20 house samples, the proportions of house entrances and alleys were analyzed. The old structure of Dezful included two mega neighborhoods. In the northern part of the city was the Heydarkhaneh neighborhood, and in the southern area was the Sahra-Be-Dar neighborhood (East Sahra-Be-Dar and West Sahra-Be-Dar). The neighborhoods located in Heydarkhaneh were: Sieh-Poshun, Kornasion, Sokyun, Kat-Katon, Sardareh, Darektonha, Polodion, Lowgande (Lab-e-Khandaq), Yazdion, Sardulu (Sardolab), Ghopi A-Hosaini, Zargroun, Sieh Mansiriun, Murshidbakun, Moghadamiyon (including Sarmidon Gap and Sermidon Kowchek, Lurian, Sarmidon Sobiyou), and the mosque neighborhood, which includes the neighborhoods of Pirnazar, Abbasion, Malekiun, Qalaq-Bazon, Chita Aghamir, Qala neighborhood, Qopi-Morteza-Ali, Borot-Kowon, Kharaton, Choliyon, and Baqonown. The neighborhoods of West Sahra-Be-Dar include Shah-Roknodin, Chinisazoon, SiMohamid, Jeldozown, Sarkandeh, Hasirbafon, Alam-Abbas, Takhteh-Keshon, Owration, and Sar-Bw-Tagh. West Sahra-Be-Dar neighborhoods include Darwaza, Dareh, Choghabafown, Nakhel Kalbi-Khan, Sahsaha, Kalowntarion, Ali Malek, Sowbiun, Bagheliun, and Hosh-Mohammadyoun.

In this research, the historical houses of Shah-Roknodin, Lurian, and Qala neighborhoods have been investigated. Research shows that the connection between the Qajar buildings of Dezful and the street is divided into three categories: 1) Entrance with a Pirneshin, 2) Entrance without Pirneshin, and 3) the Cul-de-sac. By examining these types, it can be said that the direction of streets is affected by topography and climate, and the depth of the entrance is affected by the direction of the street and alley. However, the amount of shading and ventilation influences people's choice of the best passage to access in the city. The availability of a street causes attention to the level of privacy in the houses located on that street and alley. In the east-west alleys, due to the need for shading, the depth of the southern entrances is more than the depth of the northern entrances. The depth of the entrance of the house on the north-south street is less than in the last two cases. Pirneshin is built mainly in the east-west alley, especially in the north one. Therefore, the accessibility of people and the climate have both influenced the cultural and climatic aspects of the entrance form. Thus, it can be seen that a climate solution formed over time can create a movement and transit system that, in turn, has shaped a social and cultural form.

Keywords: Historical Texture, Dezful, Passage, Entrance

* Corresponding Author Email: vasiq@jsu.ac.ir